ALEXANDRA CORNILESCU, ALEXANDRU NICOLAE

ARTICOL HOTĂRÂT REFERENŢIAL *VS* ARTICOL HOTĂRÂT EXPLETIV. SITUAŢIA NUMELOR PROPRII*

1. Observaţii preliminare

S-a remarcat adesea în bibliografia de specialitate că „numele proprii de persoană circulă în mod obişnuit unele în formă articulată, altele în forma nearticulată” (GLR 1966, vol. I, p. 102) şi că „articularea numelor proprii constituie o preocupare a majorităţii gramaticilor” (Tomescu 1998, p. 27) (vezi, pentru detalii, Guţu Romalo 1995; Avram 1997, p. 96–97; GALR 2008, vol. I, p. 125–127; Miron-Fulea 2005, 2009; RGR 2013, p. 721–725; vezi, pentru articularea numelor proprii în sec. XIX şi XX, SILR 2012, p. 118–119, 477–478; vezi, pentru o discuţie comparativă, Langendonck 2007, p. 157–159).

Obiectivul lucrării de faţă este trecerea în revistă a principalelor asemănări şi diferenţe morfosintactice dintre articolul hotărât realizat în grupuri nominale al căror centru este un substantiv din altă clasă decât numele proprii, denumit în continuare „articol (hotărât) referenţial”, şi articolul hotărât al numelor proprii, denumit „articol (hotărât) expletiv”[1]. Subclasa de nume proprii asupra căreia vom aplica analiza sunt numele proprii de persoană (antroponimele) (pentru articularea toponimelor, vezi Miron-Fulea 2009). Deşi există o serie de asemănări între cele două articole, mai ales de ordin morfologic, diferenţele distribuţional-sintactice arată că sintaxa grupurilor nominale cu centru antroponim este dictată şi de alte trăsături gramaticale.

2. Trăsături comune

În limbi ca engleza, absenţa însăşi a articolului hotărât semnalează apariţia în context a unui nume propriu de persoană (vezi (1)).

(1) a. ***Cat*** *came in* *running.*
pisică a-intrat alergând
„Pisică” a intrat alergând. („Pisică” – citit ca antroponim, *i.e.* poreclă.)

* Ne alăturăm cu bucurie colegilor, colaboratorilor şi foştilor studenţi în a-l omagia pe profesorul G. G. Neamţu, urându-i viaţă lungă, multe bucurii şi succese.

[1] În cazul antroponimelor, articolul este expletiv în măsura în care nu articolul hotărât asigură unicitatea referentului numelui propriu. Articolul expletiv (sau nu) verifică întotdeauna o trăsătură sintactică de definitudine în limba română (vezi, pentru detalii, Cornilescu–Nicolae 2014). Articolul hotărât ca formant al articolului genitival este tot o ipostază a articolului hotărât expletiv (vezi, pentru detalii, Neamţu 2011). Astfel, un articol hotărât este expletiv dacă prezenţa lui este legată de definitudinea sintactică (vezi Nicolae 2013) şi nu există şi un corelat semantic al definitudinii (e.g. *un**ul**, alt**ul**, niciun**ul***; vezi Neamţu 1999, Cornilescu–Nicolae 2011).

BDD-V433 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:52:25 UTC)

b. ***The*** ***cat*** *came in* *running.*
ART.HOT pisică a-intrat alergând.
Pisica a intrat alergând.

În schimb, în română (ca şi în alte limbi cum ar fi portugheza şi neogreaca[2]), antroponimele sunt marcate de distribuţia foarte diferită a articolului hotărât, prin raportare la substantivele comune.

Ca şi în cazul articolului referenţial, morfologia articolului expletiv exprimă opoziţii de gen (2), număr (3), caz (4) şi chiar definitudine (5), în cazul în care antroponimul dispune şi de o formă nearticulată.

(2) *Ionel* / *Ionel**a***
(3) *Ionescu* / *Ioneşt**ii***
(4) *Mari-**a*** / *Mari-**ei***
(5) *Aceeaşi **Mărie** cu altă pălărie.* / *Mari**a** a venit.*

Un aspect important al morfologiei antroponimelor româneşti constă în diferenţa între marcarea gramaticală a cazului la numele masculine şi la numele feminine[3]. Cu puţine excepţii, antroponimele feminine marchează cazul în aceeaşi manieră ca substantivele comune feminine, prin intermediul flexiunii articolului hotărât (vezi (4), *supra*). În schimb, antroponimele masculine au pierdut articolul cu formă de nominativ-acuzativ (unele păstrând doar vocala finală *-u* plenison < *-ul*; vezi *Rad**ul*** > *Rad**u***)[4] şi recurg la marcare proclitică pentru genitiv-dativ (6). Antroponimele masculine cu formă feminină (7a) dispun de un tipar dublu de marcare cazuală, fiind compatibile atât cu strategia antroponimelor feminine (flexiune a articolului) (7b), cât şi cu strategia antroponimelor masculine (marcare proclitică) (7c).

(6) *Ionel* // *caietul* ***lui*** *Ionel*
(compară *elevul* // *caietul* *elevu**lui***)

(7) a. *Toma, Preda, Şendrea*
b. *Duminica Tom**ii** / Tom**ei***
c. *caietul **lui** Toma*

[2] În portugheză şi neogreacă (ca şi în multe alte idiomuri), antroponimele sunt obligatoriu articulate, dar, şi în aceste limbi, distribuţia articolului este diferită la substantivele comune în raport cu cele proprii (vezi Langendonck 2007).

[3] Pentru cazurile genitiv-dativ, majoritatea substantivelor feminine primesc marcare sintetică desinenţială (*Maria / Mariei*) (cu bine-cunoscutele excepţii când se recurge la marca proclitică *lui*: *Carmen / lui Carmen*, *Lili / lui Lili* etc.), pe când substantivele masculine sunt introduse de marca proclitică *lui*. În schimb, româna veche (1521–1780) dispunea de opţiunea marcării sintetice desinenţiale a genitiv-dativului şi pentru antroponime masculine („la casele Vladu**lui** comisul”, *Letopiseţul Cantacuzinesc*), păstrată până spre mijlocul secolului al XIX („Paloşul Radu**lui** zbură un minut”, Odobescu) (vezi SILR 2012, p. 118).

[4] Sonanta *-l* în poziţie finală se păstrează la antroponimele masculine până spre sfârşitul secolului al XIX-lea: „au alungat din România pe *Radu**l*** voievod, aliatul turcilor” (Asachi), „turcii alesese pe *Sandu**l*** Sturza” (Eminescu, postum), „Atunci *Iancu**l*** lepădă masca” (Negruzzi) (vezi SILR 2012, p. 118).

BDD-V433 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:52:25 UTC)

Antroponimele articulate permit ataşarea directă a subordonaţilor genitivali/posesivi (8), folosirea articolului posesiv-genitival fiind opţională; rezultă astfel că segmentul final al numelui propriu este interpretat ca articol hotărât (vezi GBLR, p. 77):

(8) a. *Rad**u** (al) mamii*
b. *Mari**a** (a) mea*

În cazul antroponimelor feminine, diferenţa articulat/nearticulat semnalizează opoziţia cazuală nominativ-acuzativ (9a) *vs* vocativ (9b), dublând astfel formele de vocativ marcate prin desinenţe proprii (9c) (GALR 2008, vol. I, p. 126):

(9) a. *An**a** / Mari**a** / Ioan**a*** (nominativ-acuzativ)
b. *An**ă** / Mari**e** / Ioan**ă*** (vocativ)
c. *An**o** / Mari**o** / Ioan**o*** (vocativ)

3. Trăsături diferenţiatoare

În ciuda similarităţilor de ordin morfologic dintre articolul referenţial şi cel expletiv, diferenţele sintactice sunt considerabile. A se observa, în primul rând, coocurenţa unui adjectiv articulat cu un antroponim articulat (10a), în ciuda constrângerii de realizare unică a articolului pe primul constituent nominal al grupului nominal (vezi (10b) *vs* (10c)), activă în grupuri nominale cu centru substantiv comun.

(10) a. *frumoas**a** Mari**a*** *vs* b. **frumoas**a** fat**a***
c. *frumoas**a** fat**ă***

În al doilea rând, antroponimele pot fi şi urmate de adjective articulate (11a), spre deosebire de numele comune (11b). În schimb, atât antroponimele (12a), cât şi substantivele comune (12b) pot apărea în construcţia cu articolul adjectival *cel*.

(11) a. *Mihai Viteaz**ul***
b. **conducător**ul** viteaz**ul***
*conducător**ul** viteaz*
(12) a. *Ştefan **cel** mare*
c. *conducător**ul** **cel** mare*

Mai mult, antroponimele apar nu numai în construcţii **dublu** definite de tipul (11a), (12a), ci şi în construcţii **poli**definite. Un prim tip de structură polidefinită caracteristică antroponimelor este cea în care două adjective supraordonate, nu coordonate, precedă numele propriu (13a) (*vs* (13b)). În schimb, în structura cu nume comun, doar primul adjectiv este definit (14b) (*vs*. (14a)), cu excepţia cazurilor de coordonare adjectivală (14c).

(13) a. *ticăloas**a** Sângeroas**a** Mari**a***
b. **ticăloas**a** Sângeroasă Mari**a***
(14) a. **ticăloas**a** sângeroas**a** femeie*
b. *ticăloas**a** sângeroasă femeie*
c. *ticăloas**a**, sângeroas**a** femeie*

BDD-V433 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:52:25 UTC)

Un al doilea tip de construcţie polidefinită caracteristică antroponimelor, nereperabilă la numele comune, este reprezentat de structuri în care antroponimul este precedat sau urmat de substantive sau adjective articulate:

(15) a. *mult discutat**ul** Călin Nebun**ul***
b. *regretat**ul** Ion Zamfirescu critic**ul** literar*

O altă diferenţă privitoare la articularea numelor proprii în opoziţie cu numele comune apare în grupul prepoziţional: prepoziţiile pot fi urmate de antroponime articulate, deşi nu sunt urmate de alţi dependenţi nominali (16a), spre deosebire de numele comune, care sunt articulate în context prepoziţional doar dacă sunt modificate (16c) (vs (16b)).

(16) a. *Am văzut-o pe Mari**a**.*
b. *Am văzut-o pe fat**ă** / *fat**a**.*
c. *Am văzut-o pe fat**a** din vis.*

De asemenea, articolul expletiv se poate realiza în contextul demonstrativului prenominal (17a), în ciuda trăsăturilor specifice de selecţie ale acestui tip de determinant, *i.e.* demonstrativul prenominal selectează nume comune nearticulate (17b); formele nearticulate feminine (când există) sunt, de asemenea, admise în acest context (17a'):

(17) a. *acea Mari**a***
a'. *acea Mari**e***
b. *acea copil**ă** / *acea copil**a***

În fine, un test sintactic relevant pentru a susţine ideea că articolul numelor proprii nu este referenţial este coocurenţa cu articolul nehotărât, în limitele aceluiaşi grup nominal:

(18) a. ***O** a doua Mari**a** Sângeroas**a** nu există în istoria Angliei.*
b. *A existat **o** Mihael**a** în viaţa lui.*

4. Concluzii

După cum s-a arătat în secţiunea **2.**, există o serie de asemănări de ordin flexionar între articolul hotărât referenţial şi cel expletiv, articolul expletiv reprezentând rezultatul evoluţiei istorice a unui articol referenţial. Astfel, este ştiut faptul că toate cinurile boiereşti ale Ţărilor Româneşti medievale au devenit antroponime prin pierderea articulării: *Gligorie postealnic**ul*** (DÎ, sec. XVI) > *Grigore Postelnic(u)*. Păstrarea articolului hotărât (proclitic) al masculinelor numai la genitiv-dativ (*Ion*: nearticulat *vs lui Ion*: articulat proclitic) demonstrează că prezenţa articolului la numele proprii româneşti este într-adevăr o trăsătură sintactică legată de realizarea cazului în română, cum remarcă şi Camelia Stan (vezi 2008, 2014, pentru relevanţa sincronică şi diacronică a articolului hotărât în marcarea cazului).

BDD-V433 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:52:25 UTC)

Sintaxa celor două articole este diferită tocmai pentru că la numele comune articolul joacă un dublu rol, semantico-pragmatic şi sintactic, în timp ce pentru numele proprii articolul are doar un rol morfosintactic (acest punct de vedere este exprimat şi în RGR 2013, p. 721–725). La numele comune, articolul exprimă existenţa şi unicitatea referentului (Russell 1905). Pentru numele proprii, desemnarea unică este asigurată de o altă trăsătură gramaticală, prezentă la antroponime în toate limbile, şi anume, trăsătura [Persoană].

Această ipoteză, propusă de G. Longobardi (2008), este clar susţinută de datele limbii române: există construcţii în care distribuţia numelor proprii de persoană (19a) este aceeaşi cu a pronumelor (19b), şi contrastează cu distribuţia numelor comune (19c) (vezi Cornilescu 2007, Cornilescu–Nicolae 2014).

(19) a. ***Vraca*** *actorul*
b. ***el*** *actorul*
c. ****student****(ul) actorul*

În mod semnificativ, construcţiile (19a) şi (19b) sunt comune majorităţii, dacă nu chiar tuturor limbilor care au articol hotărât, indiferent dacă articolul hotărât este sau nu folosit cu numele proprii:

(20) a. *Michael* ***the*** *Brave*
b. *I* ***the*** *undersigned*
c. ****(the)*** *student* ***the*** *actor*

În concluzie, în limbi ca româna, numele proprii au în matricea lexicală o trăsătură de definitudine şi o trăsătură de persoană, în timp ce, în limbi ca engleza, numele proprii au doar o trăsătură de persoană.

ABREVIERI BIBLIOGRAFIE. SIGLE

Avram 1997 = Mioara Avram, *Gramatica pentru toţi*, ediţia a II-a, Bucureşti, Editura Humanitas, 1997.

Cornilescu 2007 = Alexandra Cornilescu, *On classifiers and proper names*, în „Bucharest Working Papers in Linguistics”, IX, 2007, nr. 1, p. 61–75.

Cornilescu–Nicolae 2011 = Alexandra Cornilescu, Alexandru Nicolae, *On the syntax of the Romanian indefinite pronouns* ***unul*** *and* ***altul***, în R. Zafiu, C. Uşurelu, H. Bogdan-Oprea (eds), *Limba română − Ipostaze ale variaţiei lingvistice*, Editura Universităţii din Bucureşti, Bucureşti, p. 67–94.

Cornilescu–Nicolae 2014 = Alexandra Cornilescu, Alexandru Nicolae Cornilescu, *Classified proper names in Old Romanian: Person and Definiteness*, în Virginia Hill (ed.), *Formal Approaches to DP in Old Romanian*, Brill, Boston–Leiden (sub tipar).

DÎ = *Documente şi însemnări româneşti din secolul al XVI-lea*. Text stabilit şi indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniţă, Alexandru Mareş şi Alexandra Roman-Moraru. Introducere de Alexandru Mareş, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1979.

GALR 2008 = *Gramatica limbii române*. Tiraj nou, revizuit, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2008.

GBLR = *Gramatica de bază a limbii române*, Univers Enciclopedic Gold, Bucureşti, 2010.

GLR 1966 = *Gramatica limbii române*. Ediţia a II-a revăzută şi adăugită. Tiraj nou, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1966.

Guţu Romalo 1995 = Valeria Guţu Romalo, *Nom propre et article en roumain*, în RRL, XL, 1995, nr. 1–3, p. 45–48.

BDD-V433 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:52:25 UTC)

Langendonck 2007 = Willy van Langendonck, *Theory and Typology of Proper Names*, Mouton–de Gruyter, Berlin, 2007.
Longobardi 2008 = Giuseppe Longobardi, *Reference to Individuals, Person, and the Variety of Mapping Parameters*, în Henrik Hoeg Müller, Alex Klinge (eds), *Essays on Nominal Determination*, John Benjamins, Amsterdam, 2008, p. 189–213.
Miron-Fulea 2005 = Mihaela Miron-Fulea, *Numele proprii. Interfaţa semantică-sintaxă*, Editura Universităţii din Bucureşti, Bucureşti, 2005.
Miron-Fulea 2009 = Mihaela Miron-Fulea, *Finalele* ***-a/-u/-ul****: terminaţii sau articole?*, în Rodica Zafiu, Blanca Croitor, Ana-Maria Mihail (eds), *Studii de gramatică. Omagiu Doamnei Profesoare Valeria Guţu Romalo*, *Flexiuni cazuale ale pronumelui în română. Segmentări morfematice*, în „Studia Universitatis Babeş-Bolyai", Philologia, XLIV, 2009, nr. 3–4, p. 75–98.
Neamţu 2011 = G. G. Neamţu, *Despre statutul morfosintactic al lui «al» dublant*, în „Dacoromania", serie nouă, XVI, 2011, nr. 2, p. 149–166.
Nicolae 2013 = Alexandru Nicolae, *Notă de sintaxă comparată: parametrul [+ definit] în sintaxa grupului nominal românesc*, în LR, LXII, 2013, nr. 2, p. 186–208.
RGR 2013 = Carmen Dobrovie-Sorin, Ion Giurgea (ed.), *A Reference Grammar of Romanian. Volume 1. The noun phrase*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam–Philadelphia, 2013.
Russell 1905 = Bertrand Russell, *On denoting*, în „Mind", XIV, 1905, nr. 56, p. 479–493.
SILR 2012 – Gh. Chivu, Gabriela Pană Dindelegan, Adina Dragomirescu, Isabela Nedelcu, Irina Nicula (eds), *Studii de istorie a limbii române. Morfosintaxa limbii literare în secolele al XIX-lea şi al XX-lea*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2012.
Stan 2008 = Camelia Stan, *Grupul nominal românesc (aspecte diacronice)*, în Gabriela Pană Dindelegan (ed.), *Limba română. Dinamica limbii, dinamica interpretării*, Editura Universităţii din Bucureşti, Bucureşti, p. 239–245.
Stan 2014 = Camelia Stan, *Some functions of the definite article in Old Romanian*, în Gabriela Pană Dindelegan, R. Zafiu, A. Dragomirescu, I. Nicula, A. Nicolae, L. Esher (eds), *Diachronic Variation in Romanian*, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle-upon-Avon, (sub tipar).
Tomescu 1998 = Domniţa Tomescu, *Gramatica numelor proprii în limba română*, Editura ALL, Bucureşti, 1998.

REFERENTIAL DEFINITE ARTICLE *VS* EXPLETIVE DEFINITE ARTICLE: THE SITUATION OF PROPER NAMES
(*Abstract*)

The paper analyzes the similarities and differences between the referential definite article (the definite article in noun phrases headed by other types of nouns than proper names) and the expletive definite article characteristic of proper names. Although there are a series of (especially inflectional) similarities between the two articles, the distributional-syntactic disparities indicate that the syntax of noun phrases headed by anthroponyms is driven by other grammatical features.

Cuvinte-cheie: *asemănări*, *deosebiri*, *articol definit*, *sintaxă*, *nume proprii*.
Keywords: *similarities, differences, definite article, syntax, proper names*.

Alexandra CORNILESCU
Universitatea din Bucureşti
Facultatea de Limbi şi Literaturi Străine
Bucureşti, str. Pitar Moş nr. 7–13

Alexandru NICOLAE
Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
Bucureşti, Calea 13 Septembrie, 13
nicolae_bibi@yahoo.com

BDD-V433 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:52:25 UTC)